

האינטרס הצבאי-אסטרטגי של סוריה בלבנון

ניסיונות סוריים למיסוד שיתוף פעולה צבאי עם לבנון מאז שנות החמישים

אל"מ ראובן אבירן

ניסיונות סוריים להגיע להסכם צבאי עם לבנון לפני מבצע קדש (1954-1956) מאמץ סורי רציני ראשון מאז קבלת העצמאות של סוריה ושל לבנון להגיע לשיתוף פעולה צבאי אפקטיבי עם לבנון נעשה בשנים 1954-1956, השנתיים שקדמו למבצע קדש. במסגרת זאת ניתן להבחין בשלושה שלבים:

שלב ראשון — אפריל-מאי 1954 — סוריה יזמה שיחות עם לבנון בדבר הקמת פיקוד משותף להגנת גבולן עם ישראל. השיחות דעכו לקראת אמצע 1955, בין השאר על רקע כישלון השיחות הכלכליות בין השתיים שנערכו במקביל לשיחות הצבאיות ורצח עדנאן אל-מאלכי שהעכיר את יחסי סוריה-לבנון.⁴

שלב שני — אוקטובר-דצמבר 1955 — סוריה הגישה ללבנון שתי תכניות לשיתוף פעולה צבאי. האחת תכנית לשיתוף פעולה מלא (בדומה להסכם הצבאי שנחתם בין סוריה למצרים באוקטובר 1955) והשנייה לשיתוף פעולה חלקי. הלבנונים דחו את שתיהן באמתלות שונות.

שלב שלישי — אפריל 1956-ספטמבר 1956 — השיחות בין סוריה לבין לבנון התחדשו והפעם בתיווך ירדני. הסורים שבו והעלו את נוסח התכניות שהגישו ב-1955 אך גם הפעם עלו השיחות על שרטון בשל סירוב הלבנונים.

הרקע הפנימי-אזורי לניסיונות הסוריים להגיע להסכם צבאי עם לבנון

ניסיונות אלה נערכו בתקופה שלאחר נפילת אדיב שישכלי בסוריה. תקופה זאת הייתה נקודת מפנה בהתפתחות הפוליטית והחברתית של סוריה: הבורגנות הוותיקה, למרות שחזרה לשלטון, נחלשה עקב מדיניותו של שישכלי ועלה כוחן של המפלגות הראדיקליות — מפלגת הבעת', המפלגה הקומוניסטית וה"מפלגה הסורית הלאומית". בתקופה זו החל מאבק עז בין קציני צבא מהמפלגות הללו על השליטה בצבא ובמדינה. מפלגת הבעת' יצאה בסופו של דבר מנצחת ממאבק זה. הנשיא הסורי שוכרי

האינטרס הצבאי-אסטרטגי הסורי בלבנון אחד האינטרסים החיוניים, בראייה הסורית, הינו האינטרס הצבאי-אסטרטגי. עקרונית חתרה סוריה, עוד לפני פרוץ מלחמת האזרחים בלבנון, לשנות את מעמדה המסורתי של לבנון מ"חזית סיוע" ("ג'בהה מסאנדה") שמעורבותה המעשית בסכסוך הישראלי-ערבי מצטמצמת לתחום המדיני-הסברתי ל"חזית עימות" ("ג'בהה מואג'הה"). "חזית עימות" שכזאת, בתפיסה האסטרטגית הסורית, חייבת להיות משולבת במסגרת "חזית אחת שתשתרע מראש הנקרה בחוף לבנון ועד נמל עקבה בירדן".¹ הסביר זאת היטב דובר סורי בעת מלחמת ההתשה בגולן (1974):

לבנון אינה יכולה להיות נייטרלית במאבק הערבי-ישראלי. אלה שרוצים לשוות ללבנון אופי כזה מחללים למעשה את רצון העם הלבנוני הרואה עצמו כחלק מן האומה הערבית ומאמין כי מה שפוגע בסוריה פוגע בו, ומה שפוגע בלבנון פוגע בסוריה, ושתי המדינות מהוות המשך טבעי זו לזו.²

מהבחינה המעשית אכן הוטרדו הסורים ביותר מחולשתה הצבאית של לבנון, אשר טומנת לדעתם סיכונים כבדים לסוריה בעת מלחמה עם ישראל. הסורים מאז ומתמיד חששו כי בעת מלחמה עלול צה"ל לאגוף את חזית רמת הגולן ממערב, דרך ה"פתח לנד" והבקאע, או להגיע למרכזי תעשייה של סוריה בצפון (חומס, חמאת) דרך בקעת הלבנון. לסוריה יש אפוא אינטרס צבאי-אסטרטגי מובהק לסתום פירצה מסוכנת זאת באמצעות הצבת כוחות צבא סוריים בשטחה של לבנון ואולי גם להשתמש בשטח לבנון למטרות התקפיות מול ישראל. בקעת הלבנון, בהקשר זה, נתפסת ע"י הצמרת הסורית כ"אזור ביטחון" סורי כפי שהתבטא שר החוץ הסורי, ח'דאם, בעת אירועי זחלה (אפריל 1981): "הבקאע היא אזור ביטחון של סוריה וזחלה היא קוץ בבשרה".³

שאיפתה המסורתית של סוריה להטיל חסותה על לבנון נובעת משילוב של אידיאולוגיה הרואה בלבנון את "חלקה המערבי" של סוריה רבתי ושל מכלול אינטרסים חיוניים — ביטחוניים, צבאיים, כלכליים ומדיניים — שיש לסוריה בארץ זאת. בשילוב זה ניתן להסביר את פשר חתירתה העיקשת של סוריה לכפות את "הסדר הסורי" על לבנון למרות כישלונותיה המתמשכים עד כה.

באוקטובר 1955) הצהיר שר ההגנה הסורי כי ממשלתו הציעה ללבנון הקמת פיקוד משותף וכי היא רואה את דרום לבנון כגבול סורי שכל התקפה עליו תיחשב כהתקפה על סוריה.⁷ חתימת ההסכם עם מצרים נתנה תנופה מחודשת למאמצים הסוריים לרתום גם את לבנון למערכת הבריתות הצבאית.

בנובמבר 1955 התקיימה סדרת פגישות, בסוריה ובלבנון, בין קצינים בכירים מהמטכ"ל הסורי והמטכ"ל הלבנוני ובין פוליטיקאים בולטים משתי המדינות. את סוריה ייצגו בפגישות הללו, בין השאר, שר ההגנה רשאר ברמדה (מי שחתם על ההסכם הצבאי עם מצרים חודש קודם לכן), הרמטכ"ל שוכת שקייר (דרוזי ממוצא לבנוני, מתומכי הברית עם מצרים וההסכם הצבאי עימה) וראש הממשלה ושר החוץ סעיד אל-עזי. מצד לבנון השתתפו ראש הממשלה רשיד כראמה, שר החוץ סלים לחוד, שר ההגנה מגיד ארסלאן ומפקד הצבא פואד שהאב⁸ (ניתן בשיחות אלו ייצוג לנוצרים ולמוסלמים). בפגישות אלה הציג המטכ"ל הסורי טיוטת תכנית להסכם צבאי חלקי בין סוריה לבין לבנון אשר נועד להביא ל"שיתוף פעולה איתן ולקשר הדוק בין שני הצבאות".⁹

ראש ממשלת לבנון רשיד כראמה:
"תכנית סוריה לשיתוף פעולה
צבאי בין שתי המדינות היא
אינטרס לבנוני לא פחות מאינטרס
סורי..."

התכנית הסורית פותחת וקובעת כי מפגש הגבולות בין סוריה, לבנון וישראל בגזרת הציר ראש פינה-מרג' עיון-הבקאע טומן בחובו "סכנה ישירה לאגפים של הצבא הסורי והצבא הלבנוני". סכנה זאת מחייבת שיתוף פעולה בין שני הצבאות על בסיס המרכיבים הבאים:

א. הצבא הסורי יחוש לעזרת צבא לבנון בגזרת ראש פינה-מרג' עיון-ראשיא אל-ואדי על-ידי שיגור כוח סורי "שתפקידו לחפות על האגף הימני של הצבא הסורי ועל האגף השמאלי של הצבא הלבנוני". שיגורו של כוח זה יתבצע "בעיתוי ובמקום אשר ייקבעו ע"י התכניות שהותוו". כוח זה ייכנס ללבנון על סמך בקשת המטכ"ל הלבנוני. ב. בעת מצב חירום או בעת מלחמה יעמיד הצבא הסורי לרשות המטכ"ל הלבנוני חטיבת חי"ר (ההדגשה שלי — ר"א) שתכלול לפחות שני גדודי חי"ר, גדוד מסייע וגדוד מטה. מפקד חטיבה זאת ימונה ע"י המטכ"ל הסורי אולם למפקד הצבא הלבנוני הזכות לבקש להחליפו באחר בשעת הצורך. המח"ט הסורי, לאחר היכנסו ללבנון, יוכפף למפקדת הצבא הלבנוני ויקבל ממנה פקודות לביצוע תכניות, שהותוו ואושרו קודם לכן ע"י המטכ"ל הסורי והמטכ"ל הלבנוני. ג. החטיבה הסורית, שתועמד לרשות המטכ"ל הלבנוני, תיערך בסוריה כך שתהיה מסוגלת לנוע ולהתמקם בשטח לבנון "תוך 24 שעות לכל היותר מעת קבלת ההתרעה". עיתוי ההתרעה ייקבע ע"י המטכ"ל הלבנוני להוציא מצבים של התקפת פתע ישראלית נגד סוריה או פרץ מלחמה בין ישראל

תורפה" במערך ההגנה שלהם ונראתה כ"מועמדת טבעית" להצטרפות למערכת הבריתות הללו. בלבנון עמדה תקופה זאת בסימן שלטונו של הנשיא כמיל שמעון, בעוד רשיד כראמה המוסלמי סוני שימש כראש ממשלה. בזירה הפנימית עלו וגאו המתחים בין המחנה הנוצרי, שקיים בידו את השליטה הפוליטית והכלכלית, לבין המוסלמים אשר השליכו יהבם על הנשיא המצרי ג'מאל עבד-אל-נאצר ולחצו "לשלב" את לבנון במסגרות איחודיות עם מצרים וסוריה. באותן שנים סוערות הוסיפה לבנון בהנהגת שמעון לנקוט מדיניות חוץ אנטי נאצריסטית, שמצאה ביטוייה בסירוב להצטרף למסגרות ולבריתות פרו-מצריות בזירה הערבית, ובהידוק הקשרים עם מדינות המערב עד להשתלבותה של לבנון ב"דוקטרינת איזנהאור" (1957). בתחום היחסים עם סוריה, אשר מאז קבלת העצמאות של לבנון התאפיינו בסדרת חיכוכים בלתי פוסקים, עשה כמיל שמעון מספר ניסיונות למתן את המתח שבין השתיים, אולם ללא ויתורים מהותיים. לאחר בחירת שמעון (1952) שופרו לתקופה קצרה היחסים שבין סוריה ולבנון, אך עד מהרה חלף "ירח הדבש" הקצר ויחסיהן חזרו למתכונת ה"שגרתית" של מריבות וחיכוכים בנושאים פוליטיים וכלכליים.

שיתוף פעולה צבאי עם לבנון — תכנית סורית

ערב חתימת ההסכם הצבאי הסורי-מצרי (20

אל-קואטלי, מנהיגה של סוריה בשנים הראשונות לעצמאותה, שב ונבחר כ-18 באוגוסט 1955 אולם הוא היה חלש ובלתי יעיל ולא היה בכוחו להתמודד עם המתחים הפנימיים הגואים.

למתחים פנימיים אלה נלוותה תחושה הולכת וגוברת של איום חיצוני, מצד המערב, ישראל ומדינות ערב הפרו-מערביות. מקורה של תחושה זאת בעיקר בחתימת "ברית בגדאד" על-ידי עיראק ותורכיה (פברואר, 1955) ופעולות הגמול של צה"ל בעזה (פברואר, 1955) ובכינרת (דצמבר 1955) הצמרת הסורית חשה עצמה נתונה לאיומים צבאיים חיצוניים שלא היה לה מענה עליהם, מה גם שבמוסדותיה הצבאיים של ה"ליגה הערבית" חל קיפאון בשל התנגדותה של מצרים ל"ברית בגדאד". על רקע זה חלה באותה עת תפנית במדיניות החוץ הסורית ובאוריינטציה המעצמתית של סוריה. הסורים התקרבו למצרים, חתמו בקיץ 1955 על הסכם רכש ראשון עם ברה"מ ונטו לעבר אוריינטציה סובייטית. במקביל, הצטרפה סוריה למערכת הבריתות הדו-צדדיות אשר התגבשה במזה"ת בהשראה מצרית במהלך 1955-1956 כתחליף ל"אמנת הביטחון הקיבוצי" של הליגה.⁵ הסכמי הגנה נחתמו במהלך 1955 בין מצרים לסעודיה ובין מצרים לסוריה. ההסכם הצבאי בין מצרים לבין סוריה נחתם ב-20 באוקטובר 1955 והוא קבע הקמת מועצה צבאית עליונה ופיקוד משותף⁶ ואילו הצטרפה באוקטובר 1956 גם ירדן. לבנון, במכלול זה, נתפסה ע"י הסורים כ"נקודת

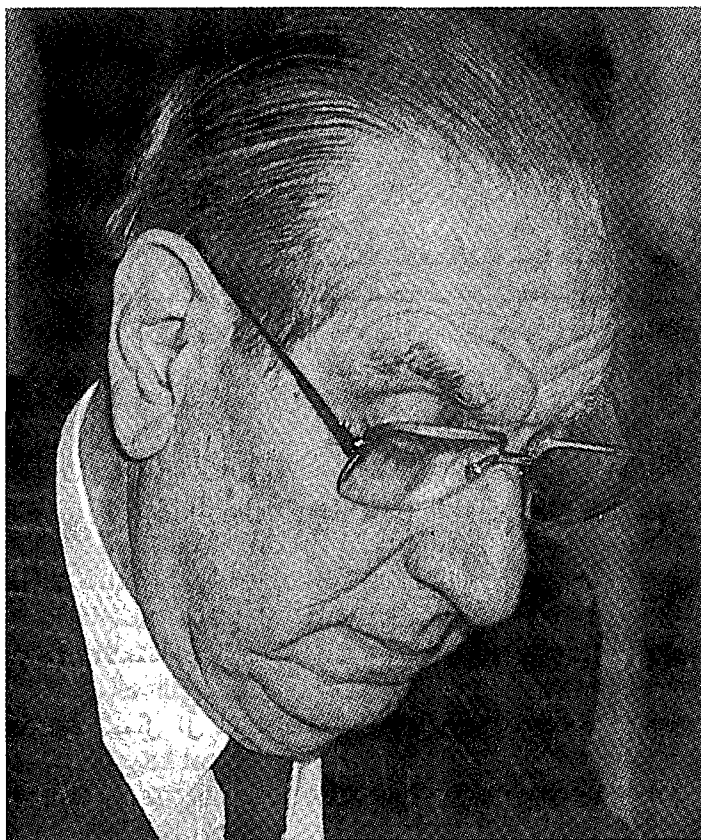
שר-החץ הירדני את טיוטת ההסכם מנובמבר 1955.¹⁵ הלבנונים חזרו על התנגדותם להסכם ובפרט לסעיף הקובע כי למטכ"ל הסורי תהיה הזכות בעת מלחמה להכניס אוטומטית חטיבה סורית ללבנון. הם עלו, כדרכם, הצעות נגדיות אשר ידעו כי הסורים לא יאותו לקבלן, כולל נכונות-כביכול להסכים לכניסת כוחות סוריים לאזור מרג' עיון אולם בתנאי שהכוחות הללו יכללו שלוש חטיבות (כלומר – דיוויזיה) והם יהיו "חזקים דיים בכדי להדוף את הסכנה מלבנון".¹⁶ גם הפעם סירבו הלבנונים לחתום על הסכם צבאי עם סוריה ובעת מבצע "קדש" לא נכנסו כוחות סוריים לשטח לבנון. הסורים הסתפקו בהעברת כוחות צבא לג'דידת יאבוס שבקרבת הגבול הסורי-לבנוני בתואנה של חשש מפני נחיתת כוח אנגלי-צרפתי ברצועת החוף של סוריה ולבנון ורק כחודשיים לאחר המבצע (בדצמבר) נאותו לפנותם לאחר פנייה אמריקאית.

מלחמת ששת הימים – מגעים סביב הכנסת כוחות סוריים ללבנון

תחת משטר הבעת' המיליטאנטי של צלאח ג'דיד גברו החיכוכים, חילוקי הדעות הבסיסיים והחשדנות ההדדית בין סוריה ללבנון. הללו מנעו כל הסכם צבאי של ממש בין השתיים בעת מגעים שהתקיימו ביניהן בעת תקופת הכוננות שקדמה למלחמת ששת הימים – ואשר נסכו סביב תיאום אווירי בין השתיים וכניסת כוחות סוריים ללבנון "במקרה חירום".¹⁷ חילוקי הדעות והחשדנות ההדדית הפכו מלכתחילה לבלתי רצינית את פנייתו של נשיא לבנון שארל חילו לעמיתו הסורי בדבר הכנסת כוחות סוריים ללבנון ביום שבו פרצה מלחמת ששת הימים. את הפנייה הזאת ותוצאותיה מתאר שארל חילו בראיון לעיתון הביירותי "אל נהאר" ביום השנה הרביעי לפרוץ מלחמת ששת הימים:¹⁸

ב-5 ביוני 1967, "יום ארוך וקשה", לפי תיאורו של שארל חילו, קם נשיא לבנון דאז משנתו, שרוי במצב רוח רע. הוא נמנע מלאכול את ארוחת הבוקר והסתפק בשני ספלי קפה ועישון סיגריות רבות. על פרוץ המלחמה נודע לו משידורי "רדיו קהיר". מיד לאחר מכן הוא זימן לארמונו בשסן אל-פיל (במזרח ביירות) את ראש הממשלה רשיד כראמה. השניים זימנו אליהם את שגריר מצרים בלבנון האלוף (לוא) עבד אל-חמיד ע'אלב והנשיא הלבנוני התקשר בנוכחותו אל נשיא מצרים עבד אל-נאצר בסביבות השעה 11:00. הנשיא הלבנוני ביקש מעמיתו המצרי לשלוח ללבנון מפקד מצרי על מנת לאפשר לה "למלא את חובותיה" בכל הנוגע לתיאום עם המדינות הערביות "למען המערכה".

עבד אל-נאצר השיב לנשיא לבנון, כי אין ביכולתו במצב הנוכחי להיענות לבקשתו אולם

נשיא לבנון שארל חילו – פנייתו בדבר הכנסת כוחות סוריים ללבנון בזמן מלחמת ששת הימים לא הייתה רצינית.

קבע כי "תכנית סוריה לשיתוף פעולה צבאי בין שתי המדינות הינה אינטרס לבנוני לא פחות מאינטרס סורי...".¹¹ אולם הממסד הנוצרי דאז, בהנהגת הנשיא כמיל שמעון ומפקד צבא לבנון פואד שהאב, היה ער לסיכונים הטמונים ליציבותה הפנימית ולעצמאותה של לבנון כתוצאה מכניסת כוחות צבא סוריים אלה. לפיכך הלבנונים, כדרכם, "משכו" את השיחות ומצאו אמתלות כדי להוציא את הרוח ממפרשי ההסכם המוצע (למשל, הגשת הצעות נגדיות אודות תיאומים בלתי מחייבים). בדצמבר 1955 החלו הסורים לאבד סבלנותם ודרשו מלבנון לקבוע עמדתה: או שתחתום מיד על ההסכם או שלא.¹² הלבנונים סירבו והשיחות הצבאיות הגיעו לסיומן. באפריל 1956 התחדשו השיחות עקב לחצי הסורים באוגוסט. אותה שנה ניסה המלך חוסיין, שנמצא אז בעיצומה של תפנית פרו-מצרית ואנטי-מערבית,¹³ לתווך בין סוריה לבין לבנון במטרה להביא לחתימת הסכם צבאי ביניהן. העיתון הלבנוני "אל-ג'דיד" גילה כעבור כעשרים שנה כי המלך חוסיין, ידידו האישי של נשיא לבנון כמיל שמעון, הורה לשר-החץ שלו עוני עבד אל-האדי לבקר בסוריה ובלבנון במטרה להביא "לאיחוד המאמצים הצבאיים" על מנת "להדוף את הסכנה מכל שעל אדמה במדינות אלה על בסיס תכנית צבאית מאושרת".¹⁴ חוסיין עצמו אף ערך ביקור בדמשק ב-18 באוגוסט וסביר כי ביקור עסק בסוגיה זאת. הסורים שבו והעלו בפני

לסוריה. במצבים אלה תהיה למטכ"ל הסורי הזכות להכניס אוטומטית את החטיבה הסורית לשטח לבנון תוך דיווח על כך למטכ"ל הלבנוני. עם חלוף המצב אשר חייב הכנסת חטיבה סורית לשטח לבנון היא תיסוג לשטח סוריה "על סמך המפקדה הלבנונית ובעצת המטה הכללי הסורי". ד. המטכ"ל הסורי יישא בהוצאות החזקת הכוחות אשר הועמדו לרשות המטכ"ל הלבנוני ויבטיח את הספקת כל צרכיהם (ציוד, תחמושת, צרכי הפרט). ה. החטיבה הסורית המיועדת להיכנס ללבנון תבצע אימונים משותפים עם צבא לבנון על מנת "להדק את הקשר בין המפקדה הלבנונית לבין קציני החטיבה הסורית (ומתוך) עניין ליצור אווירה של הרמוניה בניהול הפעולות הקרביות וביישומן..."

ו. בעתיד תישמר האופציה להרחיב את שיתוף הפעולה בין שני הצבאות מעבר למה שנזכר בטיטות ההסכם "וזאת כאשר תיווצרנה האפשרויות הדרושות (לכך) ולמען האינטרס של המערכה הסופית".

הלחצים הסוריים לחתימה על ההסכם הצבאי מצאו אוזן קשבת אצל מנהיגי המחנה המוסלמי סוני בלבנון ובראשם רשיד כראמה, ראש הממשלה, בעל אוריינטציה נאצריסטית אשר בשנות השבעים הפכה לאוריינטציה סורית. לאחר חתימת ההסכם הצבאי הסורי-מצרי הצהיר כראמה כי לבנון עומדת לסיים את הדיונים בנוגע לכריתת ברית צבאית עם סוריה¹⁰ ובעת השיחות

נשיא לבנון כמיל שמעון — מדיניות חוץ פרו מערבית ואנטי נאצריסטי

נשיא סוריה שוכרי אל-קואתלי — חלש ובלתי יעיל

ראשית תקופת אסד: חידוש השיחות הצבאיות בין סוריה ללבנון

מטרתו המיידית של חאפז אסד, לאחר עלותו לשלטון בנובמבר 1970, הייתה להוציא את סוריה מעמדת הבידוד שלה בעולם הערבי ולנסות לגבש חזית צבאית מאוחדת נגד ישראל. "המערכה נגד ישראל הינה בעדיפות ראשונה של סוריה" הצהיר אסד זמן קצר לאחר עלותו לשלטון, "ועמדתנו לגבי כל מדינה ערבית תיקבע לאור עמדתה לגבי המערכה".¹⁹ משמעות הצהרתו זאת הייתה נכונות לפתוח "דף חדש" ביחסיה המעורערים של סוריה עם שכנותיה ונכונותה לשיתוף פעולה צבאי עמן, ללא הבחנה בין מדינות ערביות "מתקדמות" ו"ריאקציונריות", שהייתה שגורה אצל צלאל ג'דיד שהודח על-ידי אסד.

באפריל 1971, כשנה וחצי לאחר עליית אסד לשלטון, ביקרה בלבנון משלחת קצינים סורים בכירים בראשות הרמטכ"ל הסורי דאז מוסטפא טלאס. כשבוע לפני הביקור שב וקרא מוסטפא טלאס למעורבות לבנון במערכה עם ישראל כדי ש"האזור (בן מולדתו של) פחיר אל-דין לא יישאר עומד מהצד (בסכסוך הישראלי-ערבי)".²⁰ טלאס קרא ל"בעלי מצפון" בבית הנבחרים הלבנוני לאשר את חוק גיוס החובה לצבא לבנון על מנת להפיק תועלת מהפוטנציאל הטמון בעם הלבנוני.²¹

המשלחת הסורית התקבלה בביירות על-ידי מפקד הצבא הלבנוני העמאד (רב אלוף) ג'אן נג'ים. היא ערכה ביקור בדרום לבנון, לאורך הגבול עם ישראל ולאחר מכן נפתחו שיחות צבאיות בין הסורים ללבנונים. דיווחי העיתון

"תשובתו הטבעית" של המטכ"ל הלבנוני ולאחר מכן גם של ראש הממשלה הייתה שכניסת כוחות צבא סוריים לשטח לבנון מותנית בעריכת הסכם בין לבנון לסוריה ולו גם יהיה זה הסכם פשוט ומהיר. הסכם שכזה, לדברי הלבנונים אמור היה להבהיר את המטרות שלשמן ייכנסו הכוחות הסוריים, את אופן הערכות הכוחות הללו בלבנון, את מעמדם החוקי, סמכויותיהם הצבאיות ואת מועד נסיגתם מלבנון. נשיא לבנון יחד עם ראש הממשלה הכינו מסמך אשר פירט את התנאים הללו, שמאחוריהם עמדה, לדעתו, הנחת הלבנונים כי הם לא יתקבלו על-ידי הסורים או לפחות יתנו להם די רווח זמן על מנת להתחמק מכל העניין.

בערב 5 ביוני שב נשיא לבנון והתקשר עם עמיתו הסורי. שארל חילו הבהיר לו את התנאים לעריכת ההסכם וביקש ממנו מועד לפגישה בין משלחות מטעם סוריה ולבנון על מנת להגיע להסכם בין השתיים שיהווה בסיס לכניסת הכוחות הסוריים ללבנון. הנשיא הסורי, שהיה, לדעתו, מודע היטב לכוונות ההתחמקות וההשהייה הלבנוניות, נמנע לדבריו שארל חילו מלקבוע מועד לפגישה. שארל חילו מצייץ כי במשך שלושה ימים הוא שב והתקשר עם דמשק בנושא זה אולם הסורים לא קבעו מועד לפגישה וההסכם לא נחתם. תיאור זה של שארל חילו, שבוודאי אינו משוחרר ממגמתיות, ממחיש היטב כיצד הצליחו הלבנונים פעם נוספת להרוץ לחצים סוריים ובינעריביים ולהימנע מלקבל תביעות, אשר משמעותן פגיעה בעצמאותה ובריבונותה של לבנון.

ביקש ממנו להתקשר לשלטונות הסוריים. נשיא לבנון, בנוכחות ראש הממשלה כראמה והשגריר המצרי ע'אלב, טילפן לדוקטור נור אל-דין אתאסי, נשיא סוריה דאז, ערכן אותו על שיחתו עם נאצר, וציין בפניו כי לבנון "מוכנה ביותר לשיתוף פעולה". הנשיא הסורי השיב בטון בוטה, כי ארצו אינה חוששת שצה"ל יפרץ את "החזית המזרחית" עם ישראל "מאחר שהיא מבוזרת וקשה לכובשה" אולם סוריה חוששת מפני האפשרות כי צה"ל יחדור דרך ציר מרג' עיון ויאגוף את הכוחות הסוריים שברמת הגולן. נשיא לבנון, אשר כנראה הבין היטב את "הרמז הדק" שבתשובת הסורים, נמנע ממתן תשובה מחייבת והשיב, לדבריו, כי "הצבא הלבנוני יגן על ציר זה (ציר מרג' עיון — ר"א) בכל כוחו, בהחלטה נחושה ובאמונה". להצהרה זו לא היה כיסוי, אם להביא בחשבון את יכולתו הדלה של צבא לבנון ואת כוחותיו הדלילים באזור זה.

נשיא לבנון ממשיך ומתאר, כי לאחר שיחתו הטלפונית עם נשיא סוריה הוא הכין יחד עם ראשד כראמה הצעת חוק המתירה לממשלת לבנון להכניס כוחות צבא ערביים לאדמת לבנון בעת הצורך וזאת "לאחר התייעצויות עם המפקדה הצבאית, הכנת הסידורים הדרושים והבטחת השמירה על הריבונות הלבנונית". בית הנבחרים שכונס בזריזות עוד באותו היום בסביבות השעה 17:00 לשיבת חירום אישר את הצעת החוק. שעה לאחר מכן בסביבות 18:00 התקשרו לשארל חילו קציני צבא לבנונים ודיווחו לו, כי קציני צבא סורים ביקשו מהמטכ"ל הלבנוני להתיר מיד כניסתם של כוחות צבא סוריים לשטח לבנון.

למשך יותר מ-13 שעות³⁰ ואת המשך הדיונים הצבאיים בין השתיים השאירו בידי ועדות צבאיות משותפות, אשר מעולם לא החלו במלאכתן.

מלחמת האזרחים הלבנונית

בליל 31 במאי-1 ביוני 1976 פלשה ללבנון הדיוויזיה המשוויינת השלישית, מתוגברת בגייסות נוספים וב"כוחות מיוחדים", במטרה לכבוש כמתקפת בזק, שאמורה הייתה להימשך כמה ימים, את ביירות, טריפולי וצידון, מוקדי השליטה העיקריים בלבנון. אירוע זה היווה ציון דרך ביחסי השתיים שכן זו לראשונה מימשה סוריה את שאיפתה ההיסטורית והחדירה כוחות צבא ללבנון, תוך עידוד מצד המכנה הנוצרי, שראה עצמו כניצב בפני איום קיומי מפני הקואליציה של הפלסטינים והשמאל הלבנוני, ותוך הבנה עקיפה עם ישראל בתיווך ארה"ב.³¹ לאחר חמישה חודשים של לחימה מלווה במו"מ דיפלומטי הכניע הצבא הסורי את הפלסטינים והשמאל ושם קץ (זמנית) למלחמת האזרחים. הנוכחות הצבאית הסורית בלבנון הפכה לעובדת קבע ואף זכתה, בדעיכה, לגיטימציה של העולם הערבי בוועידות הפיסגה של ריאד (16-18 באוקטובר, 1976) וקהיר (25-26 באוקטובר, 1976).

האילוצים הקשים שבפניהם הועמדה המעורבות הסורית בלבנון בשנותיה הראשונות חייבו את הסורים לפזר את מרבית צבאם ברחבי לבנון ובסוריה המרכזית ולהפוך את הכוח הסורי לכוח שיטור, חסר יכולת אפקטיבית בעימות עם ישראל. רק לאחר יזמת סאדאת והסכם השלום

מלחמת האזרחים הלבנונית, ערך הנשיא הסורי חאפז אסד ביקור בלבנון. היה זה ביקורו הראשון של נשיא סורי בארץ זו מאז 1952. אסד נועד בעיירה שתורה עם נשיא לבנון סולימן פרנג'יה שעיימו קיים יחסי קרבה אישיים.²⁶ בשיחות שקיימו השניים עלה פעם נוספת נושא שיתוף הפעולה הצבאי בין סוריה ללבנון. על-פי דיווח עיתונאי שבו ושטחו הסורים בפני הלבנונים את חששותיהם המוכרים מפני איגוף החזית הסורית ע"י צה"ל: "החזית הלבנונית משתרעת לאורך 80 ק"מ ונפגשת עם החזית הסורית. קיימת פירצה ביניהן, או בטרמינולוגיה הצבאית 'בטן רכה', שאויב יכול לחדור דרכה. (היא) מתחילה באל-בקאע (ונמשכת) לצפון מזרח העיר חומס. (ניתן דרכה) לכתור את הצבא הסורי ואת מזרח סוריה ולהשביח את כלכלתה האזרחית והצבאית ע"י התקפות על מתקנים חיוניים והבערת מאגרי הדלק".²⁷ בעיתונות הלבנונית דווח, כי הסורים הגישו ללבנונים סקרים אשר הוכנו במשותף לאחר "מלחמת יום הכיפורים" עם משלחת סקר צרפתית ובהם הגיעו שני הצדדים למסקנה, כי "החזית הלבנונית היא הנקודה המתאימה ביותר לחדירה (של צה"ל) במטרה לאגוף את החזית הסורית עד העיר חומס".²⁸ עוד דווח כי בדיונים הללו גם נידונה בפרוטרוט בעיית ההגנה האווירית ואפשרות הצבת טילי קרקע-אוויר סובייטיים שבידי סוריה על אדמת לבנון.²⁹

גם הפעם הצליחו הלבנונים להימנע מכל מחויבות לשיתוף פעולה צבאי עם סוריה. הם טענו כי ביכולתם לעכב התקפת פתע ישראלית

הלבנוני נידא אל-יוטן מאותה תקופה מסרו כי המשלחת הסורית ביקשה רשמית מלבנון להתיר לכוחות צבא סוריים להכנס ללבנון ולהיערך במורדות החרמון.²² לפי דיווחי אותו עיתון הבהירו הסורים למצרים כי יש צורך כתגבור החזית הלבנונית ב"כוחות ערביים" משום שללבנון "חשיבות אסטרטגית" במערכה הבאה עם ישראל.²³ הלבנונים, כדרכם, לא התלהבו מרעיון זה וביקשו התערבות מצרית על מנת להורידו מעל הפרק.²⁴

14 חודשים לאחר מכן, ב-21 ביוני 1972, נפלו לידי צה"ל חמישה קצינים סורים בכירים אשר ערכו "סיור היכרות" בגבול הישראלי-לבנוני. "רדיו דמשק" טען אז כי החמישה ערכו "ביקור שגרתי" בצבא לבנון במסגרת ביקורים הדדיים בין שני הצבאות.²⁵ לאמיתו של דבר היה ביקורם לאורך הגבול הלבנוני ראשון מסוגו מזה שנים רבות והוא נועד לסייע למטכ"ל הסורי בתכנוניו למקרה של פריצת צה"ל לסוריה דרך לבנון. ביקורם שב והמחיש את התחושה הסורית כי לבנון נותרה בגדר פריצה מסוכנת דרכה עלול צה"ל לאגוף את רמת הגולן. בראייה לאחור יתכן וניתן לכלול את ביקור המשלחת הזאת ואולי גם את ביקור המשלחת שבראשות מוסטפא טלאס במסגרת תהליך ההתכוננות הסורי לקראת "מלחמת יום הכיפורים".

ינואר 1975: נושא שיתוף הפעולה הצבאי בעת מפגש נשיאי סוריה ולבנון בשתורה ב-7 בינואר 1975, כשלושה חודשים לפני פרוץ

שר ההגנה הלבנוני מג'יד ארסלאן (מימין) ומפקד הצבא הלבנוני פואד שהאב (משמאל), השתתפו בשיחות הצבאיות עם הסורים

נשיא סוריה חאפז אסד (מימין) — שטח בפני עמיתו הלבנוני את חששותיו מפני איגוף החזית הסורית על-ידי צה"ל. נשיא לבנון סולימן פרנג'יה (משמאל) — למרות קשריו ההדוקים עם אסד הצליח להימנע ממחויבות לשיתוף פעולה צבאי עם סוריה

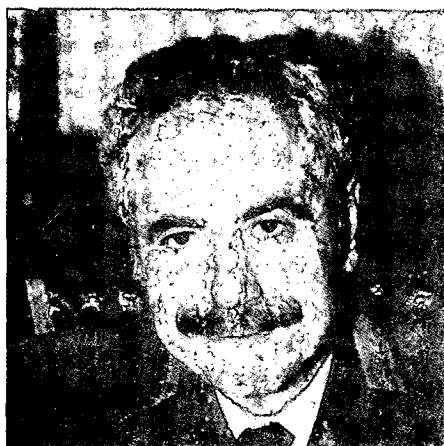
"מאפשר בקלות להעתיק את המלחמה לעומק האדמות הערביות הסוריות-לבנוניות מבלי שהמלחמה תהווה איום ממשי על העומק הכלכלי והצבאי של ישראל".³²

על רקע לקחים אלה מהמלחמה פעלו הסורים לאחר נסיגת צה"ל ב-1985 לקידום האינטרס הצבאי-אסטרטגי שלהם בלבנון בשני מישורים: בשטח, החלה במחצית הראשונה של 1986 תנופת התבצרות בדרום בקעת הלבנון. בתחום המדיני ניסו הסורים, באמצעות הסכם הנפל של ה-28 בדצמבר 1985 ("ההסכם המשולש"), לתת לגיטימציה לנוכחות צבאם בלבנון. בפרק הרביעי של ההסכם, הודן ב"יחסים המועדפים בין לבנון לבין סוריה" נקבע כי יחסי סוריה-לבנון צריכים להתבסס על "אינטגרציה אסטרטגית" ("תכאמל אסטרטגי"). המסמך מבהיר היטב מהי "אינטגרציה אסטרטגית" זאת וחוזר, למעשה, על התפיסה הסורית שבאה לידי ביטוי כבר בשנות החמישים:

המאבק הגורלי שמנהלת סוריה עם ישראל, ומאבקה לקיים איוון אסטרטגי מול ישראל... מחייבים את לבנון שלא להיות השער דרכו תצליח ישראל להנחית מהלומה על סוריה או לאיים עליה. משום כך יש להסכים על התמקמות יחידות צבא סדירות בנקודות מסוימות בלבנון, שיוגדרו ע"י ועדות צבאיות משותפות, על פי צרכי הביטחון

אשר בא לידי ביטוי בהקדמה לספר "הפלישה הישראלית ללבנון", שיצא בדמשק לאחר המלחמה בחסותו של שר ההגנה הסורי מוסטפא טלאס. "אזור הבקאע", נאמר בהקדמה, "מאפשר לבודד את רמת הגולן ביותר מכיוון אחד, מקל על העתקת המאמצים הצבאיים לחזיתות אחרות, (ומאפשר) למנוע מן הכוחות הסוריים לבצע תמרון המכוון להלוך בכוחות הישראליים הערוכים בגולן מכיוון לבנון". אזור הבקאע גם

שר ההגנה הסורי מוסטפא טלאס — קרא למעורבות לבנונית במערכה עם ישראל

הישראלי-מצרי עשו הסורים צעדים ראשונים להעלאת כשירותם של הכוחות הסוריים בלבנון. באביב ובקיץ 1979 החלו הכוחות הסוריים בלבנון, לראשונה, להקים תשתית קרקעית לחי"ר ולשריון בדרום בקעת הלבנון המיועדת לחסום את הצירים ההרריים העולים ממרג' עיון וחצביא צפונה לעבר בקעת הלבנון. התבצרות זאת לוותה בצמצום כוחותיהם בלבנון בשנים 1980-1981, הוצאתם מהערים הגדולות (למעט ביירות, שם נותרה חטיבה מתוגברת) וריכוזם בבקעת הלבנון. אולם למרות כל המהלכים הללו, "נתפסו" הסורים בלתי מוכנים במלחמת "שלום הגליל". למרות המידע הרב, שזרם לסוריה אודות ההכנות הישראליות למלחמה, לא העריכו נכונה ההנהגה הפוליטית הסורית והמטכ"ל הסורי את יעדה ואת היקפה של הפעולה הישראלית הצפויה. כפועל יוצא מכך, בחודשים שקדמו לפרוץ המלחמה, המשיכו הכוחות הסוריים בלבנון לעסוק בפעילות הביטחון השוטף נגד המיליציות הלבנוניות היריבות ולא נקטו צעדים של ממש לקדם את פני ההתקפה הישראלית הצפויה.

העומות הצבאי החזיתי עם צה"ל בבקאע, שהסורים נגרו אליו ב-11 ביוני, רק חיזק אצלם את התפיסות המסורתיות בדבר היותה של בקעת הלבנון "נקודת תורפה" במערך הצבאי הסורי. אפשרות איגוף חזית רמת הגולן ממערב, דרך ה"פתח לנד" והבקאע, היותה לקח חשוב ומרכזי

האסטרטגי הסורי והלבנוני. זאת, עד שישוקם ויוכשר הצבא הלבנוני על בסיס דוקטרינת קרב לאומית המבחינה בין האויב לידיד האמיתי, ועולה בקנה אחד עם זהותה של לבנון והאופציות הלאומיות שלה...³³

סיכום

מאז שנות החמישים חתרו כל המשטרים הסוריים להכניס כוחות צבא סוריים ללבנון לא רק על-מנת לפרוש חסותם הפוליטית עליה אלא גם כדי לסתום פירצה מסוכנת, בראייתם, בחזית עם ישראל. הסורים מאז ומתמיד חששו כי בעת מלחמה עלול צה"ל לאגוף את חזית רמת הגולן ממערב, דרך ה"פתח לנד" והבקאע. בקעת הלבנון, בהקשר זה, נתפסה ע"י הצמרת הסורית כ"אזור ביטחון", בעל חשיבות צבאית אסטרטגית. תפיסה זאת קיבלה חיזוק בעת מלחמת "שלוש הגליל" כאשר צה"ל תקף חזיתית את הצבא הסורי בבקאע והציב איום של ממש על הבירה דמשק, מכיוון מערב.

באמצע שנות החמישים, ערב "מבצע קדש", לחצו הסורים על הממשל הלבנוני (כהנהגת הנשיא דאז, כמיל שמעון) להחזיר הכנסת חטיבת חי"ר סורית לאזור הבקאע וה"פתח לנד", אולם הלבנונים בתירוצים שונים דחו את הפניות הסוריות. עם פרוץ מלחמת "ששת הימים"

התבקשו הלבנונים להתיר כניסה מיידית של כוחות צבא סוריים לשטחם, אולם הם שבו ודחו את הבקשה הסורית. חאפז אסד, לאחר עלותו לשלטון, שב וניסה לרתום את לבנון למערכת שיחוף פעולה צבאי עם סוריה אך עד לפרוץ מלחמת האזרחים עלו ניסיונותיו בתוהו. רק ביוני 1976, לאחר שמוסדות המדינה הלבנונית קרסו בעת מלחמת האזרחים, פלש הצבא הסורי ללבנון והשתלט על בקעת הלבנון ועל חלק נרחב משטחה של לבנון, מקו צידון-עיישיה-חצביא וצפונה.

הערות

1. רדיו דמשק, 16 בספטמבר, 1975.
2. רדיו דמשק, 9 באפריל, 1974.
3. כרים בקרדוני, השלום האבוד – נשיאותו של אליאס סאריס (1982-1986) (ת"א: מערכות, 1986), עמ' 197.
4. עדנאן אל-מלאכי, קצין צבא בעת"י, נרצח ע"י איש ה"מפלגה הסורית הלאומית". בעקבות הרצח חוסלו אנשי ה"מפלגה הסורית הלאומית" בסוריה ע"י הבעת' הקומוניסטים.
5. "אמנת הביטחון הקיבוצי" נחתמה ע"י מדינות הליגה ב-13 באפריל 1950 ואמורה היתה לתאם את מאמצי ההגנה שלהן.
6. נוסח ההסכם ראה ספר החוזים למזרח התיכון (ת"א: מערכות, 1965), עמ' 114-120.
7. רדיו רמאללה, 22 באוקטובר, 1955.
8. פרטים על השיחות ראה אל-עלקאת אל-לבנאניה אל סוריה 1943-1985 (ביירות, אנטליאס: מרכז אל-תות"ק ואל-בחות' אל-לבנאני 1986), כרך א' עמ' 133-134. להלן "יחסי לבנון-סוריה".
9. נוסח טיוטת ההסכם ראה "יחסי לבנון-סוריה", כרך ב' עמ' 192-194.

10. רדיו רמאללה, 25 באוקטובר, 1955.
11. "יחסי לבנון-סוריה", כרך א', עמ' 134.
12. כלישיא, ביירות, 17 בדצמבר, 1955.
13. אשר מצאה ביטוייה, בין השאר, בפיטורי מפקד הלגיון גלאב פחה ובהצטרפות ירדן להסכם הצבאי הסורי-מצרי.
14. אל-ג'דיד, ביירות, 24 בינואר, 1975.
15. שם.
16. אל-ג'דיד, ביירות, 24 בינואר, 1975.
17. ראה אל-חייאת, ביירות, 23 במאי 1967; אל-ציאד, ביירות, 25 במאי 1967; "יחסי לבנון-סוריה", כרך א', עמ' 239.
18. אל-נהאר, ביירות, 5 ביוני, 1971.
19. רדיו דמשק, 5 בדצמבר, 1970.
20. יחסי לבנון-סוריה, כרך א', עמ' 276. התבטאות דומה כחצי שנה לפני ביקורו של טלאס בלבנון ראה יומס"ת מדמשק, 13 בדצמבר, 1970.
21. רדיו ביירות, 21 באפריל, 1971.
22. "נידא אל וטן", ביירות, 28 באפריל, 1971 ו-29 באפריל, 1971.
23. נידא אל וטן, ביירות, 30 באפריל, 1971.
24. נידא אל וטן, ביירות, 29 באפריל, 1971.
25. רדיו דמשק, 22 ביוני, 1972.
26. ראה ראובן אבירן. המעורבות הסורית בלבנון (1975-1985) (ת"א: מערכות, 1986), עמ' 102. (להלן ראובן אבירן).
27. אל-ג'מהור, ביירות, 16 בינואר, 1975.
28. שם.
29. שם.
30. שם.
31. ראה ראובן אבירן, עמ' 61-68.
32. "קבוצת אנשי מחקר" בפיקוח עמאר (רב-אלוף) מוסטפא טלאס, אל ע"ז אל-אסראילי ללבנאן (הפלישה הישראלית ללבנון) (דמשק: מאססת תשרין לצחאפה ואל נשר, 1983), עמ' 199. עומד לראות אור בעברית בהוצאת מערכות.
33. תשרין, דמשק, 20 בדצמבר, 1985.

